

Out of Art – actuele outsider art/contemporary outsider art

Collection de l'Art Brut, Lausanne, Zwitserland

Natuurlijk, voor liefhebbers en kenners van Outsider Art en meer in het bijzonder van Art Brut, is de Collection de l'Art Brut in het Zwitserse Lausanne bekend terrein. Terecht geclassificeerd als een absolute 'must go'. Zo niet voor argeloze toeristen die er per ongeluk verzeild raken. Dat voor hen een eerste kennismaking met de collectie een intense ervaring kan zijn, daarvan getuigen de uitroepen van verbazing waarmee sommigen hun ontdekking op internet met ons delen. Toch kunnen ook ingewijden hier steeds opnieuw een bezoek brengen alsof het hun eerste keer is. In Lausanne wordt de opstelling van de vaste collectie om het half jaar gewisseld en worden tijdelijke tentoonstellingen ingericht. Zo blijft de Collection de l'Art Brut een ware 'place to be' waarop je niet uitgekeken raakt.

Zwart voor de ogen

Beeldend kunstenaar Jean Dubuffet (1901-1985), verzamelaar en naamgever van de Art Brut, wilde zijn omvangrijke collectie van 6.500 schilderijen, tekeningen, beelden en textiel permanent tentoonstellen. Na het verwerpen van diverse locaties, doneerde hij de verzameling die hij in veertig jaar tijd opbouwde in 1971 aan Lausanne. Alleen hier kwam men volgens Dubuffet tegemoet aan zijn strenge eisen rond het presenteren en beheren van de collectie. Bovendien was het wel zo praktisch dat hier Frans gesproken wordt, de taal waarin de meeste documenten rond de verzamelde kunstwerken zijn opgesteld.

Sinds 1976 zijn de kunstwerken te zien in het 18e eeuwse Château de Beaulieu, eveneens eigendom van deze elegante stad aan het Meer van Genève. Om de creaties van zonderlinge geesten en klassieke outsiders goed te laten uitkomen, paste men het interieur aan. En wel zo dat het in niets meer herinnert aan de vroegere status van adellijk huis. Hier klim je naar tussenverdiepingen, staar je naar de meest bizarre objecten in vitrines en ontdek je spannende doorkijkjes tussen balken en langs schuine muren. En bovenal: hier zijn de wanden zwart. Intens zwart. Ook al stelde Dubuffet deze kunst boven de reguliere kunst, zijn voorstel was het niet om voor deze presentatievorm te kiezen. Deze 'eer' valt te beurt aan Michel Thévoz, voormalig conservator van de collectie die stelde "Works made in the darkness, need darkness". En inderdaad, wie na de entree en de museumwinkel de eerste zaal betreedt, tast even volledig in het duister. Totdat je ogen gewend raken aan het donker en aan de theatrale verlichting die de objecten doet oplichten als in de spotlights. De zuigende werking van de zwarte wanden dwingt je om je gefocust op het werk te concentreren. Hoewel de afzonderlijke kunstwerken hierdoor inderdaad goed tot hun recht komen, geldt dit minder voor het ervaren van het geheel. Bovendien kost het kijken opvallend meer energie dan in een ruimte met lichte wanden. Daarentegen verdienen deze objecten al onze aandacht en ondersteunt het de gedachte dat herhalingsbezoek aan Lausanne nog niet zo'n gek idee is.

Museale uitdagingen

Hoewel Dubuffet het woord museum nadrukkelijk vermeed, functioneert de Collection de l'Art Brut in de praktijk gewoon als een internationaal erkend museum. Immers, het verzamelt, behoudt, beheert en ontsluit. De basiscollectie is in de loop der jaren uitgebreid en omvat nu zo'n 66.000 objecten, ook van niet klassieke Art Brut kunstenaars. In wisselende opstellingen geven honderden kunstwerken zich regelmatig bloot aan de bewonderende blikken van tienduizenden bezoekers per jaar. Om de uitdijende verzameling het hoofd te bieden, denkt men aan uitbreiding van het gebouw.

Een andere museale uitdaging betreft het behoud en beheer van de vaak kwetsbare kunstwerken. Conservator Sarah Lombardi wijst me ter illustratie onder andere op de ontwapenende en weelderige tekeningen van Aloïse Corbaz (1886-1964). De lange vellen papier zijn dun en uiterst fragiel. Toch wil het museum ze aan het publiek blijven tonen. Daarvoor is veel onderzoek nodig, iets waarin de Collection de l'Art Brut een goede reputatie heeft opgebouwd.

Zoals gezegd, speelt de verlichting in alle ruimten een belangrijke rol. In maart 2010 heropende het museum na vier maanden -sluiting. Het mag zich er nu op beroepen een van de eerste musea in Zwitserland te zijn dat vrijwel volledig is overgegaan op energiezuinige led verlichting. Men zegt dat de werken hierdoor beter en eerlijker uitkomen.

Om de collectie voor het publiek te ontsluiten, publiceert het museum boeken en films. Bovendien wordt zorgvuldig aandacht besteed aan de tekstbordjes. Volgens Lombardi worden er "wel biografieën bij de kunstwerken geplaatst, maar in de pathologie van de makers zijn we niet geïnteresseerd. De creatie is het belangrijkste". Toch leert de oplettende lezer opvallend veel over hun achtergrond.

Ook binnen het circuit van de outsiders circuleren bekende en minder bekende namen. In Lausanne gaat het met name in de basis-collectie van Dubuffet vooral om makers met een schizofrene of manisch depressieve achtergrond en om kunstenaars zoals Corbaz, die hun creaties maakten in opdracht van hogere, spirituele machten. Voor de meesten geldt in elk geval dat hun werk mysterieus overkomt en dat zij dit doorgaans in stilte en eenzaamheid maakten. Tijdens mijn rondwandeling vielen me twee passende motto's te binnen om de kunstwerken te duiden: 'de poëzie van het onzegbare' en 'expressie wordt creatie'.

Hoe poëtisch ook, wie veel kunstmusea bezoekt, ontkomt er niet aan linken te leggen met de reguliere kunstgeschiedenis. Zo ogen voor mij de geboetseerde koppen van de Poolse beeldhouwer Stanislaw Zagajewski (1927) bijna romaans, zij het in een vollere, bollere uitvoering. Ik staar naar gezichten met open gesperde monden, krullende haren en ik zie devoot gevouwen handen. Wat te denken van de verwrongen koppen die Pascal-Désir Maisonneuve (1863-1934) met schelpen modelleerde. Ze doen me denken aan portretten van Giuseppe Arcimboldo (1527-1593) die in zijn 16e eeuwse schilderijen hetzelfde deed, maar dan met fruitvormen. En het zal niet verbazen dat de spirituele stijl van Fleury Joseph Crepin (1875-1948) die zijn tekeningen aan het eind van de Tweede Wereldoorlog maakte, een inspiratiebron voor onder meer de surrealisten vormde.

Actueel

In Lausanne is de blik ook gericht op actuele kunst van outsiders. Tijdens mijn bezoek zag ik de (tot 30 januari 2011 verlengde) expositie rond de Ghanese Ata Okoo (1919). Deze voormalige timmerman maakte in zijn leven honderden originele, figuratieve grafkisten, onder andere in de vorm van speelse dieren. Sinds 2004, hij was toen al 74, is hij ze gaan tekenen. Met steun van de wereld der geesten maakte hij inmiddels al ruim 3.000 bijzonder levendige ontwerpen van de kisten die hij voor de doden timmerde. Zijn beeldtaal op papier heeft wel iets weg van die van Franz Kernbeis (1935) uit Gugging.

Aansprekend vond ik ook de tentoonstelling met werk van de uit Ivoorkust afkomstige Frédéric Bruly Bouabré (1923). Zijn fonetische alfabet, compleet met gekleurde illustraties, zag ik enkele maanden later ook schitteren in de Tate Modern in Londen. Prachtig passend binnen het thema 'Poetry and Dreams' waar het inderdaad naadloos bij aansluit. Het is te hopen dat Chris Dercon, de onlangs aangestelde directeur van de Tate Modern zijn belangstelling voor Outsider Art ook op dit hedendaagse podium zal blijven tonen. Al met al zien we deze kunst toch ook graag (of eigenlijk: liever!) in de reguliere kunstmusea waar ze op basis van hun kwaliteit zeker thuishoren. Maar daar dacht Dubuffet in zijn tijd heel anders over, getuige het citaat op de entree waarmee de Collection de l'Art Brut zijn bezoekers verwelkomt:

"L'art ne vient pas coucher dans les lits qu'on a faits pour lui; il se sauve aussitôt qu'on prononce son nom: ce qu'il aime c'est l'incognito. Ses meilleurs moments sont quand il oublie comment il s'appelle", Jean Dubuffet
"Kunst legt zich niet zo maar te slapen in een door ons opgemaakt bed; ze vlucht zodra we haar naam uitspreken; ze blijft liever incognito. Ze komt het best tot haar recht wanneer ze vergeet hoe ze heet."

Tropische jeugdherinnering

Bijzonder getroffen was ik door een korte documentaire over het in 2009 helaas volledig ontmantelde altaar van de autodidacte Ni-Tanjung in Budakeling, een dorp aan de oostkust van Bali. Jarenlang bouwde deze vrouw onverstoort voort aan een monumentaal altaar ter ere van haar voorouders.

Uit de nabijgelegen rivier verzamelde ze stenen die zij op animistische wijze beschilderde met gezichten. Ze bleef het tientallen meters lange bouwwerk versieren met gevonden papiertjes, kleine voorwerpen en verse bloemen. Bij zonsopgang en zonsondergang danste en zong zij hier aan de rand van de drukke verkeersweg vol toeterende auto's en motorfietsen. Zo creëerde zij een eigen eiland van stilte. Een persoonlijke band met het verleden. Zo nu en dan loerde zij in een gebroken spiegeltje om de omgeving in de gaten te houden. Het altaar is afgebroken tegen de prijs van een stukje brood. Ni-Tanjung maakt nu tekeningen in haar kleine huis dat zij vrijwel nooit meer verlaat. Het zien van deze film voerde mij in gedachten terug naar mijn jeugd in Jakarta. Op een verwaarloosd, overwoekerd pleintje tegenover ons huis woonde net zo'n mysterieuze, oude vrouw. Haar kunstig gemaakte hut van takken en bladeren was haar heilig. Te midden van de stadsdrukke verdedigde zij dit zelfgeschapen groene eiland te vuur en te zwaard. Als kind voelde ik de enorme kracht van deze tengere en ogenschijnlijk weerloze vrouw. Het waren vreemde scènes maar tegelijkertijd had ik groot respect voor haar. Ze schreeuwde, danste en tilde haar versleten sarong op zodra een ander mens haar schijnveilige wereld te dicht naderde. Ook zij verdween van de ene op de andere dag uit het straatbeeld. Nu, tientallen jaren later vraag ik mij af wat er van haar geworden is.

Tekst: Karin Verboeket

www.artbrut.ch

